Г,416.301

АДАМ МІЦКЕВИЧ.

КОНРАД ВАЛЛЄНРОД

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАННЄ
З ЛИТОВСЬКОЇ І ПРУСЬКОЇ ДАВНИНИ.

ПЕРЕКЛАВ

Ст. ЧАРНЕЦЬКИЙ.

ЛЬВІВ — 1923.

Адам Міцкевич.

Конрад Валленрод

історичне оповіданнє з литовської
і пруської давнини.

Переклав

Ст. Чарнецький.

ЛЬВІВ.
З друкарні Ставропигійського Інститута
під зарядом А. Яськова
1923.

Dovete adunque sapere come sono due generazioni da combattere — bisogna essere volpe e leone.

(„Ви повинні отже знати, як два племена мають зі собою вести борбу: треба бути лисом і львом“).

Цей цитат з твору італійського політика Макіявелього п. з. „Il principe“ помістив А. Міцкевич як мотто до „Конрада Валленрода“.

BIBLIOTEKA NARODOWA BN

I.416.301

Цю книжку печатано накладом видавничого фонду для вшанування памяти Богдана, Ігора Танчаковського, студента прав укр. університету у Львові і б. українського жовніра.

Всякі права до перекладу застерігає собі видавництво.

ВСТУПНЕ СЛОВО.

Литовський нарід, що складався з поколінь Литовців, Прусів і Летів, нечисленний, поселений в невеличкому, мало врожайному краю, довго Европі невідомий, був приневолений коло XIII. стол. із за нападів сусідів активнійше виступити. Коли Пруси уступали перед оружжям Тевтонів, Литва вийшла зі своїх лісів і мочарищ, нищила мечем і вогнем сумежні держави і стала скоро пострахом півночі. Історія не прояснила ще достаточно, яким способом такий слабий і так довго другими неволений нарід, вспів відразу опертися і загрозити всім своїм ворогам, ведучи з одного боку невпинну, страшну війну з Хрестоносцями, з другого-ж боку грабуючи Польщу, відбираючи дань від Новгороду Великого та запускаючися аж по береги Волги та кримський півостров Найсвітлійша епоха Литви припадає на часи Ольґерда і Витовта, яких влада розтягалася від Балтійського до Чорного моря. Та ся превелика держава, надто скоро зростаючи, не вспіла виробити в собі внутрішної сили, якаби ці ріжнородні частини обєднувала та оживляла. Литовський нарід, розлитий на величезних просторах, втратив свій питомий характер. Литовці поневолили чимало руських племен та увійшли у політичні зносини з Польщею. — Славяне, давно вже християне, стояли на вищому степені культури; а хоть побиті або загрожені Литвою, повільним впливом здобували на ново моральну перевагу над сильним та варварським гнобителем і поглочували його, як Китай татарських наїздни-

ків. Ягайлони і богатші їх васалі стали Поляками; чимало литовських князів на Руси приняли руську віру, мову і народність. Таким чином Велике Князівство Литовське перестало бути литовським, а властивий литовський нарід опинився в своїх давних межах; його мова перестала бути мовою двора і бояр і збереглася лиш серед простолюддя. Литва уявляє інтересний приклад народу, який щез у величі своїх добичей, як річка після надмірного виливу опадає і пливе вущим, як раньше руслом.

Кілька вже століть закриває згадану тут подію. Зійшли зі сцени політичного життя і Литва і найбільший її ворог: Хрестоносці; взаємини сумежних народів зовсім перемінилися; інтерес і пристрасти, що запалювали тодішну війну, вже погасли; навіть памяток не зберегли народні пісні. Литва вже цілковито в минулому;[1] *її історія становить з того згляду щасливу для поезії царину, що поет оспівуючий тодішні події, мусить займатися лише самим історичним сюжетом, поглубленням суги і мистецьким виданням, не прикликуючи в підмогу інтересу, пристрасти, або уподобань читачів.*

Таких саме сюжетів казав глядіти Шіллер:

„Was unsterblich im Gesang soll leben,
Muss im Leben untergehen“.

„Що має віджити в пісні, повинно згинути в життю“.

---

[1]) *Це вступне слово писав Міцкевич до видання „Конрада Валленрода“ з р. 1830.*

Вступ.

Сто літ минало, як в поганській крови
Хрестовий Чин купався на півночі;
Давно вже шию вгнув Прусак в окови,
Або втікав з душею в світ, за очі;
А за збігцем німецькі гнались стежі,
Вязнили, били, по литовські межі.

Німан сумежні розділив народи:
По сей бік вод блищать святинь гребені,
Шумлять ліси, богів житла свячені;
По той бік знову на узгірю вритий
Хрест, Німців знак, чоло зніс гордо в небо,
Грізні до Литви рамена знімає,
Мов би гадав всі землі Палемона
З гори обнять і загорнуть під себе.

По сей бік молодь литовська юрбою,
У колпаках та у медвежім строю,
З луком і жмутом стріл в кріпкій долоні,
Пильно німецькі слідить обороти.
По той же бік в панцирі та шеломі
Їздець німецький зір впялив у Литву;
Ладить рушницю й шепоче молитву.

З обох боків сторожать пильно бродів.
Німан, що всіх вязав колись дружбою

І лучив землі двох братніх народів,
Сьогодня став їм вічности межою;
Лиш в небезпеці за життя й свободу,
Мож перебристи його тиху воду.
І тільки вітка литовського хміллю,
Яку тополя пруська заманила,
Вючись по вербах і водянім зіллю,
Сміло, як раньше, рамена схилила,
Зеленим віттям понад филі гнеться,
І по той бік з коханцем обійметься.
І соловії в ковненській дуброві
З товаришами братьми за водою
Ведуть, як раньше, литовські розмови,
Або, крильми весело злопотівши,
Летять в гостину на спільні острови.

А нарід? Нарід розєднали бої!
Давне Прусаків і Литви братання
Вже позабулось. Иноді кохання
Людий зближає. Знав я людий двоє.

Німане! Скоро зрушить твої броди
Буря, що смерть, пожежу скрізь розносить;
І скаламутить твої чисті води,
Вінки дерев над берегами скосить,
Та із садів прожене соловія.
Що довгий вік дружба свята вязала,
Усе ненависть народів поглотить,
Усе розібє; лиш серця коханків
Зєднає знову пісня вайдельоти.

I. Вибір.

На марієнбурській вежі дзвони грають,
Бють барабани, заревли гармати;
Сьогодня в брацтві превелике свято;
В столицю всі комтури поспішають,
Щоби, зібравшись, на великій раді,
Святого Духа помочі візвати
Й постановити, кому в руки дати
Великий меч? На чию грудь покласти
Великий хрест — найвищий символ власти.
Радять. Минає день, минає другий,
Стало мужів чимало до заводу.
Всі вони рівно визначного роду,
І в брацтві всіх однакові заслуги;
Та однодушна всего брацтва згода
За всіх найвище ставить Валленрода.

Чужинець він, у Прусії невідомий,
Добував слави в світових пригодах;
Як на кастильських горах Маврів громив,
Як Отомана бив на морських водах.
В боях він перший вибігав на шанці,
Здержував перший кораблі поганців.
А як на герці виступав до бою
І свій начільник зволив відслонити,

То на лицарство все сіяв трівогу,
Йому вінки давали й перемогу.

Не лиш хрестові знали його чети,
Де молоді оружжям вславив літа,
У нього були найкращі прикмети:
Вбогість, покора та погорда світа.

Він не прославився серед громади
Ні гладким словом, ні гнучким поклоном,
Ані мечем для користи чи влади
Не торгував зі сварливим бароном.
Він для святої жертвувався справи,
В монастирі літа провів найкращі,
Не бажав блеску, почестий ні слави;
Навіть чеснійша й краща нагорода,
Ніжна краса і пісні насолода,
Були чужі його холодній вдачі.
Від гарних лиць він очі відвертає,
Від чарівної бесіди втікає.

Невже холодний, гордий був він з роду,
Чи став в життю? Хоть не старий роками,
Мав срібний волос, на лиці негоду,
Що виявляє старечість страдання,
Годі вгадати. Та були хвилини,
Коли любив гуляти з юнаками,
Любив розмову й усміхи дівчини,
Шутки боярства відбивав шутками,

Й жінки пестив шовковим, ніжним словом
Метав його мов дітям на забаву.
Та це були лиш забуття хвилини.
Нечайно знов пусте, байдуже слово,
Що для усіх минало без гомону,
Для Конрада було луною стону;
Слова: повинність, військо, похід, битва,
Рідна країна, хата, любка, Литва,
З його чола веселість проганяли;
Вкривав лице, ставав німий, понурий,
Уже не чув довкола себе шуму
І у болючу поринав задуму.
Може чернечі пригадав закони,
І сам собі всіх розкошів боронить?
Одна йому розрада ще остала,
Одного тільки вибрав собі друга,
Монах це був великий чеснотою,
Святий життям, — а Гальбан називався.
З ним Валленрод ділився самотою;
Він його душу бідну сповідає,
Він його серце гріє й покріпляє.
Дружба щаслива! — і святим прозвався,
Хто зі святими у дружбі зєднався.

Так ось начальство братської наради
Про всі міркує Конрада прикмети;
Та була й в нього хиба — хтож без хиби?
Конрад світову не любив пустоту,
Конрад піяцьку оминав охоту;

Було, запреться в самотній світлиці,
Жертий нудою, сумом і журбою,
Шукає щастя в гарячім напою.
Тоді, здалось, ставав молодший знову,
А на лице бліде, грізне, суворе
Якийсь румянець клався нездоровий.
Його, колись, великі сині очі,
На які чорні дні журбою клались,
Неначе знов новим огнем займались;
З грудий болюче зітхання злітає
Й слеза пекуча око заливає.
Лютню бере і дика пісня рветься,
Пісня на чудній, чужинецькій мові,
Та в слухачів серцях луна озветься.
Доволі вчути звуки ті гробові,
Доволі глянуть на його обличча;
Його чоло — це памяти напруга,
Очі його — це безконечна туга,
Що з під землі хотілаб що добути.
Гей, гей! Якуж це пісню він співає?
Невже гадками в диких звуків зливі
Згадує свої дні давні, щасливі?
А деж душа його? — В згадок країні.

Але ніколи, ніяким вже трудом,
З лютні веселих звуків не добуде;
Його лицю уже не звеселиться,
Воно сміху немов гріха боїться.
Усі там струни по черзі заграють,

Кромі одної, що вістить розраду.
Усі слухач з ним ділить почування,
Кромі одного — кромі сподівання.

Нераз-то браття так його застали
І надзвичайній зміні дивувались,
Конрад зривався, ставав хмурий, лютий,
Лютню кидав, не брався більш співати;
Якісь слова безбожні став метати,
Щось Гальбанови говорив до уха,
Кричав на військо, видавав прикази,
Страшно погрожував — кому, не знати.
Браття в трівозі. А Гальбан сідає
І Конрада очима прошибає,
Зором глядить, діймавим і суворим,
Повним якоїсь таємної мови.
Чи згадує що, чи дає пораду,
Чи жах у серці Конрада він будить,
Та на чоло його погоду зводить,
Жар в очах гасить і лице холодить.
Буває так на ігрищі, як сторож
Випустить льва і гасло дасть до бою,
Лев схопиться. Могучий рев зірветься
З його грудий і потрясе юрбою.
Жах всіх обгорне. Тільки не здрігнеться
Сторож один — на грудь складає руки,
Очі впялить в королівську звірюку,
І тим безсмертним душі талізманом
Держить звірячу силу на припоні.

II.

На марієнбурській вежі дзвонять дзвони,
А із світлиці, де радили раду,
Ідуть в каплицю комтури, старшини,
Ведуть черців і лицарів громаду.
Усіх вечірня у одно сплітає
І до Святого Духа гимн злітає.

Гимн.

Духу, Світло Господнє!
Голубко Сіону!
Весь християнський мір, земське підніжжа
Твого Престола,
Осяй видимою статтю,
Розстели крила над сіонською браттю.
З під Твоїх крил най стануть нам сіяти
Сонішні блески і проміння,
І хто достойний благодати,
Най золотий вінок його осяє.
Ми падем ниць — ми діти чоловіка,
На ким спочине крил твоїх опіка.
Сину Спасителя!
Всемогучою рукою
Вкажи, хто серед нас

Достойний вславитись
Знаком Твоєї страсти;
З мечем Петра воінству Твому гетьманом бути
І перед очима поганців розвинути
Царства Твого прапори;
А син землі чоло й серце зігне в покорі
Перед тим, на чиїй груди блиснуть хреста зорі.

* * *

Після молитви вийшли. — Старший комтур
Велів спочати й завертать до хору,
І знов молитись о велику ласку
Для всего брацтва і членів вибору.

Вийшли — вже була ніч — для прохолоди:
Одні обсіли замковий кружґанок,
Инші сади минають і городи
Під нічним чаром літної погоди;
А з далека блідавий сходить ранок.
Місяць, що сплив над сині оболоння
З лицем відмінним, з ріжним жаром в оці,
Тихо здрімався в темній помороці,
Схилив журливо голову самотну,
Як в самоті задуманий коханок,
Що перебіг житейську путь скорботну:
Усі надії, радощі, страдання.
Раз сплаче, раз веселим оком гляне,

N. BIBLIOTEKA BN

В кінці на грудь чоло в утомі склонить,
І потапає в півсонне думаннє.

Проче лицарство вживає проходу,
Та старший комтур часу не гайнує,
Гальбана кличе й визначнійших з брацтва
І з далека їх у гурток збірає,
Щоби подальше від всеї громади
Остеречи, спитати о пораду.
Виходить з замку, на майдан прямує,
Та на розмові, куди вели ноги,
З гуртком братів захоплений мандрує,
Гень понад озер задумані води.
Ранок. Пора вертати. Сонце сяє.
Станули. Пісня із вежі несеться,
Надслухують. Пустельниця співає.

У цій вежі, — вже десять літ минало, —
Як невідома з чужини невіста
Примандрувала у Марії місто.
Чи небо їй ці наміри послало,
Чи совісти які гіркі докори
Покаянням втишити забажала, —
Пустельницького укриття глядала
І за життя у гробницю вступила.

Не дозволяли черці богомольні,
Та перед впертим прошенням угнулись,
Дали житло їй у вежі угольній.

А як поріг святий переступила,
Звалили цегли і важке каміння,
З Богом її лишили і з думками;
І браму, що за нею зачинили,
Ледви в день суду ангели відчинять.

В горі віконце, решітка, склепіння...
Народ віконцем подавав їй страву,
А небо — вітер слало і проміння...
Грішнице бідна! Чиж життя негоди
Молоду душу так прибили горем,
Що ти злякалась сонця і погоди?
Відколи в свому заперлася гробі,
Ніхто її не бачив при віконці,
Щоби бажала віддихнуть на сонці,
Глянуть на небо, як зорями скриться,
На цвіти, що всю землю застелили
І над все кращі своїх ближніх лиця.

Знали лише, що ще живе небога,
Бо ще нераз паломника святого,
Як нічю під ці мури примандрує,
Любої пісні дивний звук вчарує.
Церковної це пісні звук чудовий.
І з пруських сіл забавленій дітворі,
Шо розгулялася біля дуброви,
Ввижається в вікні бліде світелце,
Неначе промінь досвітної зорі,
Невже це коси її або очі,

Або рука чудова сніжно біла,
Що благословить головки діточі?..

Комтур туди свій смілий хід прямує,
Минає вежу наріжну і чує:
„Ти Конрад! Ради Бога! Все здійснилось,
Ти вождом станеш, щоб їх мордувати!
Вони пізнають!... Ні, дарма скривати!
Хотьби як змій приняв ти инше тіло,
Ще у душі твоїй би вічно тліло
Усе давне — що в мині ще жевріє!
Хотьби тобе в могилу поховали,
Ще Хрестоносці би тебе впізнали“.
Слухають браття — з вежі летить голос;
Глядять в віконце: схилена як колос,
Мов до землі рамена простягає,
До когож? Пустка поле залягає.
Здалека тільки якесь сяйво грає,
Немов полумя, що згасає в ватрі,
І під вежою тінь.. Невже людина?
Счезло. Ні, ні, це мабуть лиш омана,
Це мабуть зоря блиснула румяна,
Що нічні тіни сяйвом розганяє.

„Браття!“ — промовив Гальбан, — „слава Богу,
Тут Провидіння невідклична рада!
Повірмо слову, що з вежі лунало
Про Конрада! Цеж ворожба щаслива,
Невже не чули ви? Вона сказала...

Святий закон і совісти свобода
Та завтра ми на раді скажем разом
Конрад — наш вожд! Так! — чути — Згода, згода!“

Пішли гукаючи. А по долині
Подвигу голос і розради лине:
„Най Конрад вождом буде нам ще нині!
Най живе брацтво! Най поганець гине!“

Гальбан на всіх згірдливим оком кинув,
Лишився сам один в нічній годині,
Глянув на вежу і тихим гомоном
Понеслась сумна пісня по долині:

Пісня.

Вілія, наших вод сердешна ненька,
З дном золотистим, на личку синенька,
Гарна Литовка, що черпає воду,
Чистійша серцем і краща на вроду.

Вілія в любій ковненській долині
Пливе між лілії й незабудьки сині;
Коло Литовки славна молодь вється
Краща як квіття, що над Вілію гнеться.

Вілія гонить без впину, без стриму,
Глядить байдужно на цвітник долини;
Литовці тужно, скучно між своїми,
Бо полюбила леґіня з чужини,

Німан сестру на филі вхопить рвучі,
В обійми візьме дужі і холодні,
Та понесе на плеса, вирі й кручі,
Щоб разом згинуть у морській безодні.

Й тебе заберуть в далеку чужину
Від рідних нив, Литовко синьоока!
По тобі теж всі спомини загинуть,
Будеш сумнійша ще, — бо одинока.

Дарма ріці і серцю говорити,
Дівчина любить, Вілія мандрує;
Вілії прийдеться в Німані згубитись,
Бідне дівча в тюрмі літа марнує.

III.

Вже Конрад книгу пресвятих законів
Закрив. Скінчив молебень. Взяв у руку
Великий хрест і меч підняв великий,
Символи власти братського Владики.
Горде чоло підніс; журба понура
Лягла на ньому. Вкруг поглянув оком,
В якому радість обнялась з журбою.
І дивний гість, чужий і невідомий
Усміх — вкрасив його лице похмуре,
Мов блеск, що ранню хмару проганяє,
Та сповіщає сонця схід і громи.

Запал його і очі й все обличча,
Серця братів сподіванням сповнили;
В уяві йдуть на бій із ворогами.
Бачать: поганська кров пливе ріками.
Хтож з вождом їх готов помірить силу?
Хто його зору й меча не зжахнеться?
Дрожіть Литовці! Хвиля наступає,
На мурах Вильна хрест святий засяє.

Марне сподівання. — Йдуть дні за днями,
Минає рік в безділлю, в супокою;
Литва кипить, а Валленрод негідно

І не гадає виступать до бою;
А як проснеться й стане що ділати,
То горі дном валить старі звичаї:
Кличе, що брацтво вихопилось з карбів,
Що знасиловує святі обіти.
Молімся — кличе — виречімся скарбів,
Нам в чеснотах шукати насолоди!
Заводить пости і покути строгі,
Зборонює усякої вигоди;
На всякий гріх сувору кару знає:
Мечем, тюрмою, прогнанням картає.

За те Литовець, що колись в трівозі
Минав з далека монастирські вежі,
Тепер що ночі счинює пожежі
І бідний нарід ловить на дорозі;
Під самим замком чваниться зухвало,
Що у собор на Службу Божу ходить!..
А малі діти вперве з-за порога
Тремтять на голос литовського рога.

Колиж наспіє час більше догідний
До бою! В Литві полумя незгоди;
Тут славний Русин, там Лях неспокійний,
Там кримський хан веде свої народи.
Витовт Ягайлом скинений з престола,
Прийшов у брацтві помочі шукати;
Обіцяв скарби й землі у заплату,
Та помочі ніяк йому діждатись.

Гомонить брацтво. Збірається рада,
Вожда не видно; Гальбан увихаєсь,
В каплиці, в замку Конрада не має.
Деж він? Невже біля вежі блукає?
Браття всю ніч слідили його пильно;
Всі вони знають: коли день конає,
І нічні тіни стануть напливати,
Він понад тихі води йде блукати,
Або під мурами вежі клякає,
І плащем вкритий жде білої зорі.
Здалека сяє наче стать камінна
І сон його за ніч всю не знімає...
Буває, голос пустельниці чути,
Він їй тихцем тоді відповідає;
Та для братів чуже тут кожне слово;
Но видно. як начільник блеском сяє,
А Конрад руку в гору піднімає,
Мабуть преважні там ведуть розмови.

Пісня з вежі.

Хтож мої слези счислить і зітхання?
Невже такі роки я тут ридала,
Невже на грудь лягли такі страдання,
Що від зітхань решітка ржава стала?
Де слеза кане, у камінню гине,
Неначе в серці доброї людини.

Вогню святого в замку Свенторога,
Жреці побожні день і ніч пильнують;
Джерело вічне на горі Мендоґа,

Тумани вічно і сніги годують;
Та моїх сліз ніхто не підкріпляє,
А серце доси з болю завмірає.

Батьків кохання, пестощі діточі,
Богатий двір у сонішній країні,
Промінні дні і тихі добрі ночі...
Святий спокій, що в кожній все годині
Всюди, куди ступила я ногою,
Крилом своїм сторожив надомною.

Три гарні доньки були ми у хаті,
Першу мене хотіли люди брати;
Літа щасливі, достатки богаті,
Хтож знав що й инше щастя можна знати?
Ти друже тайну влив у мої груди,
Якої в Литві ще не знали люди!

Про Бога святого, про ангельські хори,
Про брацтва, що віру правдиву голосять,
Про церкви, народом залиті притвори,
Про князів, що ласки дівочої просять,
Що ніжні в коханню як тиха молитва,
А в гніві жостокі, як крівава битва.

Де люди, що кинуть туземну долину,
З душею розкішно у небі буяють.
Я передчувала ту ясну країну
І вірила в щастя небесного раю,
І з того то часу в злу й добру годину,
Думками невпинно у засвіти лину.

Хрест твій на груди ніс очам розраду,
В ньому вважалось щастя мого гасло,
Дарма! Ударив грім, приніс загладу,
Довкола все притихло і погасло!
Хоть проливаю слези, не жалію,
Тиж взявши все, лишив мені надію.

Надію! тихо понеслось луною
На ниви, дебри — й гасло на обрію.
Прочуняв Конрад, з усмішкою злою:
Де я? — питає — тут чути надію?
Навіщо пісні? Знаю твою долю;
Три гарні доньки були ви у неньки,
Першу тебе хотіли люди брати...
Горе, вам горе, чарівні дівчата!
Страшна гадюка приповзла до гаю,
І де блудною грудю доторкнеться,
Там вянуть рожі і трави всихають,
І стають жовті як гадючі груди.
Тікай думками і згадуй години,
Які плилиб для тебе ще до нині,
Якби... мовчиш? Невже не проклинаєш!
Нехай слеза, що мури ці змиває,
Не гине марно! В мій шелом най впаде,
Нехай вогнем чоло палить і груди,
В час хочу знати, що у пеклі буде!

Голос з вежі.

Вибач, мій любий, вибач, я провинна,
Пізно прийшов ти, тужно було ждати,

І поневолі пісонька дитинна...
Геть із піснями! Годі нарікати!
З тобою, любий, разом ми прожили
Минучу хвилю, та тої хвилини
Не проміняю із людьми за віки,
Що у нуді та скуці переплили!
Тиж сам казав, що ті буденні люди
То слимаки, що в багнах потопають;
Ледви раз в рік, що їх бурун негоди
Кине на верх, на каламутні води,
Тоді вони відітхнуть, в небо глянуть
І знов на дно у темінь вічну кануть.
Ні, я такого щастя не бажаю!
В батьківщині, у моїм тихім раю
Серед подруг веселої громади
Не знала я ні щастя ні розради.
Чоло моє задума тиха крила,
А я зітхала, плакала й тужила.
Нераз, було, з левади я втікала,
І на високому горбі ставала,
Та думала: коби ті пташенята
Дали мені на мить свої крильцята,
Линулаб з ними над ліси, долини
І назбірала незабудьки сині;
Потім летілаб, де не гляне око —
Гень, гень над хмари високо, високо.
Ти вчув мене! І ти крильми буркута,
Царю всіх птиць, підніс мене до себе!
Тепер птичок я о ніщо не прошу:

Куди летіти, цьому по розкоші,
Хто Бога знав могучого на небі,
А тут могучу полюбив людину?

Конрад.

Могучість! Знов могучість, моя мила!
А ми для неї стогнемо в неволі!
Ще кілька днів, минуться наші болі,
Днів кілька — чейже видержати сила.
Сталося! Будуть вороги дрожати,
Бо Конрад плакав — щоби мордувати.
По що прийшла ти тут, моя небого!
З монастиря, з країни супокою?
Тебеж віддав я на прислугу Бога,
Не кращеж було у свячених мурах,
В тиші ридати, умірать в спокою,
Як тут в країні ложі і розбою
Конати й очі сумні відкривати
І з за решітки милостині ждати...
Я все те бачу і все те я знаю,
Гляджу і разом з тобою ридаю,
Подалік стою й клену свою душу,
Що в ній останків почувань не зглушу.

Голос з вежі.

Як докоряєш, не приходь ніколи,
А як прийдеш, даремно будеш ждати,
Не вчуєш слова. Вікно зачиняю,
Спускаюсь знову в темну домовину

І мовчки буду слези проливати.
Пращай на віки, прашай, мій єдиний,
Най згине спомин тієї години,
В якій не мав ти серця надо мною...

Конрад.

Так ти май серце! Тиж мені звіздою!
Стій! Вислухай ти мойого прохання,
А ні, об мур ударю головою,
Буду молити Каіна сконанням...

Голос з вежі.

О, ми обоє згляньмось над собою!
Згадай, мій милий, який світ широкий,
А нас лиш двоє в цім широкім світі,
В пісковім морі дві роси краплинки;
Легенький вітер з земської долини,
Счезнем на віки: разом нам вмірати!
Я не прийшла сюди тобі на муку;
Я не хотіла обітів складати,
Бо небу серця не могла віддати,
Поки у ньому милий мій царює;
Зразу гадала я піти в черниці
І в монастирі віку доконати,
Та там без тебе все довкола мене
Таке було нове, чуже і дике.
Я пригадала, що ти присягався
Колись вернути у город Марії,
Щоби пімститися над ворогами
І свій безщасний нарід захистити.

Хто жде, роки вкорочує думками,
Я говорила: може він вертає,
Може вернув вже. Вільнож забажати,
Коли жива закопуюся в гробі,
Щоби тебе хоть раз ще оглядати
І щоб бодай умерла я при тобі?..
Піду — сказала я — в самотнім домі.
Біля дороги, на скали обломі,
Сама запруся. Може хто минати
Буде хатину й імя твоє згане,
Може коли ще поміж лицарями
Око моє з вікна коханка вгляне.
Най змінить стрій, колпак і свою збрую,
Нехай свій щит в чужі знаки вбірає,
Най вигляд змінить — ще його з далека
Серце моє відчує і пізнає.
І як його конечність заставляє
Усе кругом крівавити й валити,
Всі прокленуть його — одна остане
Душа, що вічно ме благословити.
Тут я найшла і гробницю і хату.
Тут, як коли прийдеться заридати,
Ніхто мойого стону не почує...
Знаю: ти любиш самотні проходи!
І погадала: в надвечірню пору
Вийдеш самотний над озера води
Із филями, та вітром на розмову.
Мене згадаєш, голос мій почуєш...
Небо здійснило всі мої бажання!

І ти прийшов, почув мої зітхання!...
Колись молилась я, щоб тебе вбачить
Хотьби у сні, у привиду хвилині...
Якеж тут щастя! Ми можемо нині
Разом заплакать...

Конрад.

Шож нам по риданню?
Яж плакав, тямиш, коли виривався
На вічні віки із твоїх обіймів;
Як добровільно щастя відрікався,
Щоби кріваве довершити діло.
Вже мучеництво моє покінчилось!
Звершаються бажання і обіти,
Як час наспів, що я пімститись могу,
Ти видерти бажаєш перемогу?
З часу, як ти знов глянула на мене
З вікна вежі і знов у всій вселенній
Нічого більш нема для мого ока,
Лиш озеро й твоя тюрма глибока...
Кругом усе кипить війни бажанням,
Серед мельодій труб оружжя гуку
Я втомленим, нетерпеливим ухом
Шукаю вічно ангельського звуку
Уст твоїх. День для мене вижиданням.
А як вечірні надпливуть години,
Я продовжити рад би їх думанням.
В моїм життю лиш вечорі остали.!
А в брацтві гомін невдовілля чути

Хочуть війни, самі бажають згуби,
А мстивий Гальбан не дає дихнути:
Або давні пригадує обіти,
Знищені землі і народ побитий;
Або як скарг його не сила слухать,
Одним зітханням, поглядом, очима
І Він іскру мести вміє знов роздути.
Вже до кінця мій присуд добігає:
Ніщо вже брацтва від війни не спинить.
Учора з Риму надоспіли вісти:
З усього світа безчисленні хмари
Побожний запал в поле виряжає,
Всі домагаються, щоби їх вести
З хрестом, з мечами на вильненські мури.
А прецінь — кажу з соромом — в годину,
Коли рішається судьба народів,
Мої думки при тобі! — Зволікаю,
Щоб ще при тобі пережити днину.
Молодости! Великі твої жертви!
Колись кохання, щастя і вигоду
Вмів я віддати для добра народу,
З жалем та славно! Змарганий сьогодня,
Одчай, повинність і воля Господня
Женуть у поле! А мені не сила
Покинути отсі холодні мури,
Щоби з тобою не втерять розмови!

Замовк. З вежі стогін глухий понісся;
В мовчанці довгі минали години;

Ніч розвівалась; рання, тиха зоря
Клалась промінням на дрімучі води;
А поміж сонне листя деревини
З шепотом нісся подих прохолоди.
В гаю пташня тихенько заспівала
І вмовкла знову — наче знать давала,
Що пробудилась нині надто рано.
Підвівся Конрад і на вежу глянув,
Дивився довго на решітку ржаву;
Вже соловії обізвались в гаю.
Конрад начільник на лице насунув,
В плаща сувої голову ховає,
Пустельницю попращав рукою,
І в кущах згинув.
Так дух пекольний від воріт чернечих
На голос дзвона ранного счезає.

IV. Бенкет.

В столиці храм. Усі празнують днину.
Від гамору тремтять столичні мури,
Бо Валленрод зготовив всім гостину.
Їдуть черці, лицарство і комтури.

Вокруг столів сотні плащів біліють,
А на грудях святі хрести чорніють,
Це браття в чині -- подалік ряд другий:
Молоді чури стоять до послуги.

З переду Конрад. Ліворуч престола
Литовський князь з гетьманами сідає.
Ворог колись — тепер союзник брацтва,
На Литву враз війною йти гадає.

Конрад піднявся. Дав знак начинати,
„Радіймо в Бозі“. Срібло зазвеніло.
„Радіймо в Бозі!“ Тисяч голосами
Понісся гомін і вино поплило.

Валленрод сів, спер голову на руку,
Згірдливо слухав непристойну мову.
Та гамір тихне. Серед чарок звуку
Денеде лиш прорветься тихе слово.

„Радіймо“ — каже. — „Об землю все лихо!
Невже лицарству личить сумувати?
Зразу похмільний гамір, то знов тихо...
Чиж як опришкам нам бенкетувати?

Инші звичаї в моє время були,
Як в лютій січі трупи поле вкрили,
Серед кастильських гір або в Фінляндії,
А ми при огнищі обознім пили.

Пісніж неслись там! А у вас в народі
Нема такого, що пісні співає?
Серце людини від вина радіє,
Та спів думки немов вино скріпляє“.

Піднеслись ріжні співаки в громаді:
Тут Італієць звуком соловія
Конрада славу в пісні величає;
Там трубадур з над берегів Ґарони
Про пастиря співає молодого
Та про дівчину й лицаря блудного.

Конрад здрімався. Пісні заніміли.
Прочуняв. Стер з чола сліди знемоги,
Золота жменю жбурнув на підлогу:
„Мені одному ти співав похвалу,
Возьми й з очей!... Ніжний мій друже!
Хто красоті й коханню тільки служить,
Най вибачить — тут де оружні люди,

Нема дівчини, щоб йому на груди
Припяла цвітку рожі у заплату. —

Тут вмерли рожі. Гей другий музика!
І инша пісня най тут залунає!
Тверда най буде, степова і дика,
Як буря, що верхи дерев згинає,
А така зимна, як в тюрмі темниця
Й така огненна як поет-пяниця.

Нам що людий і святимо й мордуєм,
Убивча пісня святість най віщує,
Най серце коїть і най гнів ворожить,
Най нудить і най знуджених трівожить.
Таке життя — така і наша дума!...
Хто заспіває? хто?".
З гурта піднісся
Білоголовий старик, що в комнаті
Тихо сидів між службою й чурами.
Чи з Прус, чи з Литви родом — годі знати.
Бороду мав осріблену літами,
Чоло і очі вслоною закриті,
На лиці помітні страдання шрами.
Лютню стару десницею підносить,
А ліву руку простягнув у гору,
Наче знаком цим послухання просить.
Замовкли всі.
„Так, я вам заспіваю!
Литві колись і Прусакам співав я,

Одні лягли у обороні краю;
Другі, не в силі горя пережити,
Над неньки тілом себе добивають,
Мов слуги ті, що в злій і добрій долі
На костирі добродія вмірають.
Ще инші з жаху по лісах покрились!
Инші — як Витовт, до вас загостили.

Та після смерти, — Німці вам се знати,
Самі спитайте зрадників країни,
Що діять їм, коли на тому світі
Присуджені на безконечну муку,
Схотять батьків із раю викликати ..
О поміч як до них простягнуть руку?
На якій станутъ їх просити мові —
І чи батьки пізнають їх по слові?

О, дітоньки, який Литовцям сором!
Ніхто мені не йшов до оборони,
Як від престола, мене вайдельоту
В тяжких кайданах волікли Тевтони.
Я в самоті постарів на чужині:
Співак, на жаль! співати тут нікому;
По Литві в кожній плакав я годині.
Сьогодня, як доводиться зітхати,
Не знаю вже, де моя рідна хата,
Чи там, чи тут, чи гень по тому боці.

Тут тільки ще у серці збереглося,
Що було в краю найкраще, пещене:

Убогий спомин батьківської хати!
Гей, Німці геть, візьміть його від мене!

Як лицар, що на ігрищі побитий
Честь тратить, хоть життя ще зберігає:
І у гіркій погорді щоб не жити,
До переможця свого повертає
І ще в останнє своє рамя томить,
Та під його ногами збрую ломить.

В останнє ще зняла мене охота,
Ще лютню раз рука моя хапає,
Нехай ще вам останній вайдельота
Литовську пісню нині заспіває".

Скінчив і ждав. Та вожд мовчить, не кличе,
Над всім простерлась мовчанка глибока;
Конрад допитливим й глумливим оком
На Витовтове дивиться обличя.

Помітно було, що як вайдельота
Згадав про зраду, Витовт мов змінився,
То блід, то синів, то зачервонівся,
Гризли його гнів, сором і скорбота.
Вкінці шаблюку притиснув рукою,
Іде до старця скорим, смілим кроком,
Глянув на нього лютогнівним оком,
А хмара, що чоло його вкривала,
Опала миттю бистрих сліз потоком.

Вертає, сів — лице плащем вкриває
І у таємних думах потапає.

Німці-ж тихцем. „Навіщож у палату
Жебраків-старців на бенкет пускати?
Пісні-ж його ніхто не зрозуміє“.
Слова в товпі від гніву аж до глуму
Перебивають раз-в-раз живі сміхи;
Чури кричать та свищуть у горіхи:
„Ось вам мельодія литовської думи!“

Піднісся Конрад: „Преславне лицарство!
Нині наш Чин по давньому звичаю,
Від городів, князів приймає дари,
Як дань покірну підданого краю.
Старець у жертві пісню вам приносить;
Не боронім зложити дань музиці.
Приймімо пісню — як лепту вдовиці.

Між нами князь литовської країни,
Вшануймо чесно цю його гостину,
Чей йому любо буде про давнину
Послухать пісню ще й на рідній мові!
Кому не в-лад, най вийде із комнати;
Я иноді люблю ті звуки дикі
Литовського похмурого музики,
Як в бурю филю, що реве і плаче,
Або весняний дощ як сонно дзвонить...
Любо всипляти; начинай співаче!“

Пісня вайдельоти.

Як пошесть має Литву навістити,
Віщуна очі її прихід знають;
Бо коли правду кобзарі співають.
На цвинтарях і на пустих рівнинах
Являється нераз опир-дівчина
В білю. Вінок чоло її вбірає.
Чоло-ж понад верхи дерев сягає,
В її руці скрівавлена хустина.

Сторожі замків закривають очі,
Сільські собаки сиру землю риють
Та вітрять смерть і божевільно виють.

Дівчина йде і лихо скрізь віщує,
На села йде, на городи багаті;
А скільки раз хустиною замає,
В стільки палатах пустка залягає,
А під ногою зноситься могила.

Погубний привид! Та більшу погубу
Литві по той бік Німана віщують:
Блискучий шелом і струсові чуби
Та плащ широкий з чорним хреста знаком.

Куди ногою ця мара ступила,
Там вимірають городи і села:
Немов у гріб кладеться вся країна!
Ах! хто литовську душу спасти в силі,
Приходь, спічнем на народів могилі,
Подумаєм, крізь слези заспіваєм.

Пісне, у тобі чудотворна сила,
Що у-одно давне з грядущим вяже.
Народ там склав героя свого збрую,
Почувань квіти й думок своїх пряжу.

Ти криця! Й пеклу її не зломити,
Поки тебе народ сам не знеславить;
Народня пісне! В тобі будуть жити
Всі памятки з днів горя і з днів слави,
У тебе голос ангельський і крила
А иноді й меча жостока сила!

Полумя зїсть мальовані події.
Багацтва знищать оружні злодії,
Пісня спасеться, житиме в народі;
А коли подлі душі не уміють
Вливати в неї і жаль і надію,
Тікає в гори, до руїн приляже
І поколінням все минуле скаже.
Так соловій, як криша лиш займеться,
Наляканий загравою, зірветься,
Летить далеко у ліси, та дебри,
Й мандрівникові на згарища й гроби
Співає тиху пісоньку жалоби.

Гей, слухав я пісень! Ратай, бувало,
Як плугом кости виорав на ниві,
Задумався і на вербовій дудці
Грав за усопших молитви тужливі.
Про вас співав старі, бездітні дуки.
Луна ішла. Я вслухувався в звуки,

Тим більший сум і жаль тим більш глибокий,
Що я й слухач й глядач був одинокий.

Як в судний день з забутої могили
Воскресне все померше і забуте;
Так чари пісні — кости побілілі
Чудом вертають до життя і сили.
З румовищ ставлять величні хороми,
По озерах човни женуть крилаті,
Видно притвори пишної палати,
Княжі корони, лицарство богате,
Пісні лунають, в танець йдуть дівчата,
Чудова мрія — а страшна пробуда!

Счезли ліси, луги і рідні гори,
Втомлена думка рветься у простори,
Щоб відпочить у ріднім осторонню;
Вмовкла бандура в змученій долоні.
Посеред жалісних земляцтва стонів,
Иноді звуків давнини не чую!
Та все ще іскра молодого жару
Живе у груди, иноді затліє,
Оживить душу, спомини відгріє.
А тоді память, мов лямпа з хрусталю,
Прибрана кистю в чудові картини,
Хоч порохом літа її прикрили,
Як лише блимне свічка поміж ними,
Іще красою знадить твої очі,
Іще на стінах палати розточить
Чудові, хоть полинялі килими.

Якби я власний жар вмів перелити
У ваші груди, щоби воскресити
Давне минуле. Якби поцілити
Вмів я в серця братів могучим словом,
Може би ще у ту одніську хвилю,
Коли їх рідна пісонька зворушить,
Почули в собі давне биття серця,
Почули в собі давні горді душі
І одну хвилю так достойно жили,
Як їх діди життя ціле ходили.

Навіщо думи про давне співати?
І цих часів хулити не годиться.
Є муж живий, великий, недалекий,
Про нього дума, — виж Литовці вчіться!

* *
*

Старий замовк. Повів довкола оком,
Чи Німці дальше ще дадуть співати;
В комнаті була тишина глибока,
Вона співаку звикла загрівати.
Поплила пісня знов та змістом друга,
Й старечий голос звучав якось глибше
І струни стали відзиватись тихо,
А старець просто став оповідати.

Оповіданнє вайдельоти.

Відкіль Литовці вертали? З нічного вертали походу,
Добичу везли багату в дворах і церквах здобуту.

Юрба німецьких бранців з повязаними руками,
З петлями на шиях, біжить біля коней литовських;
Звертають зір на Прусію і слізми заливаються,
Поглядають на Ковно і Богу себе доручають!
В середині города Ковна стелються оболоння Перуна.
Там то князі литовські, вертаючи з побідного бою,
На кострах жертвенних німецьких лицарів палили.
Два захоплені бранці ідуть без жаху у Ковно;
Один молодий і гарний, другий схилений роками.
Вони самі у битві покинули ряди німецькі,
До Литовців перебились, а князь Кейстут прийняв їх,
Дав над ними сторожу і вів у двір за собою.
Відкіля — їх питає — та з якою метою прибули?
„Не знаю – каже молодший—ні імени свого, ні роду,
Дитиною малою в полон мене Німці забрали.
Тямлю лиш стільки, що в Литві, у городі великім
Батьківська була хата; а город був деревляний;
На узгірях високих з цегол наша хата стояла
Вкруг горбів на оболоннях смерекова дебра шуміла,
А серед лісів далеко сріблилось озеро біле.
Раз о півночі пробудив нас зі сну гамір страшенний,
Огненна днина заглянула, у вікнах дрожали шиби,
Курява диму понеслася по хаті—ми вибігли у двері—
Улицею неслося полумя і градом іскри летіли.
Страшенний крик: „До збруї! В городі Німці! До збруї!“
Батько вибіг з оружжям — вибіг і більш не вернувся.
В хату Німці влетіли. Один пустився за мною,
Догонив і на коня взяв — що було дальше, не знаю.
Тільки неньки ридання довго мене здоганяло.,

Серед брязкоту збруї, лоскоту хат, що валились,
Плач неньки йшов за мною, той плач остав в моїм усі.
Ще й тепер, як бачу пожежу й чую голосіння,
Крик той в душі ще лунає, наче відгук у печері
За луною грому... Ось і усе це, що з Литви,
Що вивіз я від родини. Иноді в привидах сонних
Бачу поважну стать неньки і батька й всю родину,
Та щораз дальше неначе якась таємна мрака,
Щораз густійше все темнійше заслонює їх черти.
Літа діточі минали, я жив серед Німців як Німець,
Вальтером мене прозвали, призвище Альфа дали;
Імя було німецьке, душа литовська остала,
Остав жаль по родині і до чужинців ненависть.
Вінрих, вожд хрестоносців, ховав мене в своїй палаті,
Був моїм хрестним батьком, ховав, пестив наче сина.
Скучно було в палаті, з колін Вінриха тікав я
До вайдельоти старого. Жив у той час серед Німців
Литовський вайдельота, що колись попав у неволю;
Був перекладчиком в війську. Він, як дізнався про [мене,
Що сирота я й Литовець, все кликав мене до себе.
Росказував про Литву, душу кріпив наболілу
Пестощами і звуком рідної мови і пісні.
Він мене часто над беріг синього вів Німана;
Відти любив я дивитись на рідні литовські гори.
Як ми у замок вертали, старий втирав мої слези,
Щоб підозріння не було, слези втирав, але пімсту
Проти Німців будив він. Тямлю, як вернувши у замок,
Я ставав ніж острити і з насолодою мести

Різав килими Вінриха і нищив срібні зеркала,
На щит його блискучий плював я і пісок сипав.
Потім в літа молодечі часто з пристани Клайпеди
Зі старим в човен сідали, щоб рідний беріг відвідать.
Там я зривав рідні цвіти, а чародійний їх запах
Навівав на мою душу згадки давні призабуті.
Впоєний запахом тим наче ставав я знов дитина
І в батьківськім огороді гуляв я з малими братами.
Старий скріпляв мою память; він кращими словами,
Як цвіти і зілля, говорив про щасливе минуле:
Якби в рідній країні між свояками й другами
Літа молоденькі прожити; скількиж то дітий литовських
Цього щастя не знають, у німецькій ридають неволі!
Це чув я на оболоннях; та на побережі Полонґи,
Де дужою грудю біле піднімається море
І з запіненого горла струї піску виливає:
„Бачиш, було старий каже, левад надбережних килими,
Вже пісок облетів їх; бачиш те зілля пахуче,
Хотілоб ще чолом перебити смертельну покриву,
Даремно! бо нова гидра пісків надлітає,
Білі плавки розклала, живі землі підбиває,
І заводить довкола царство дикої пустині. —
Сину! Весняні плоди, кинені живцем у могилу,
То підбиті народи, то наші браття Литовці;
Сину! Піски із за моря гнані — то Чин Христовий!“
Боліло серце слухати. Я хотів Хрестоносців вбивати,
Або втікати на Литву; старець здержував мій розгін.
„Вільному лицарству — казав він — вибрати вільно
І у чистому полі рівними силами боротись; [оружжя

Тиж невольник; одинока збруя невольників-зрада
Лишися ще і навчися від Німців, як воювати,
Старайся здобуть їх довіря, потім побачим, що
[діять...“
„Корився я старому, ходив із військом Тевтонів;
Та у першій потичці, як лиш побачив прапори,
Як лиш народу мойого почув я боєву пісню,
До наших я полинув, старця веду за собою.
Як видертий з гнізда сокіл. годований у клітці,
Хоть муками строгими ловці заберуть йому розум
І пускають воювати його рідних братів-соколів:
Як піднесеться у хмари, як вкруг погляне очима
По безмежних просторах своєї синьої країни,
Вільним повітрям відітхне, шелест крил своїх почує...
Вертай ловче у хату, з кліткою не жди сокола!...“
Скінчив говорити; а Кейстут слухав і слухала пильно
Донька його Альдона, як божество молода і гарна.
Пливе осінь, а з нею йдуть вечорі сумні і довгі;
Кейстутова донька в сестер і подруг громаді
До кужілі сідає, або бавиться пряжею;
А як голки мерехтять і крутяться веретена,
Вальтер стоїть і говорить казки про краї німецькі
І про молодість свою. А те все, що говорить,
Ловить ухом дівчина, і в гадках зберігає;
Все на ізуст уміє, було крізь сон повторяє.
Казав Вальтер про великі замки і городи за Німаном,
Які багаті убори і величаві забави,
Як лицарство преславне на герці копії ломить,
А дівчата з кружґанків глядять і вінки розділяють.

Казав Вальтер про великого Бога, що править за
І про Непорочну Божого Сина матір, [Німаном
Що її чудову стать на малій показав картині.
Вальтер цю картину носив побожно на груди:
Тепер дарував Литовці, як навертав її до віри,
Як говорив з нею молитву і всего хотів навчити,
Що сам він знав; на жаль він вчив її й цього,
Чого не знав сам досі: він вивчив її любити.
І сам вчився чимало. Скілько було насолоди,
Як почув він від неї литовські слова призабуті!
Кожне пригадане слово будить нові почування,
Як іскра у попелищі: були це імена любі
Дружби, родини і над усе найдороще слово
Найкраще над усе слово кохання, якому
На землі рівного немає, крім слова: Рідна Країна.

Відкіль — подумав Кейстут — така в донці моїй
[переміна?
Де то давна веселість, де її розривки діточі?
В свято усі дівчата ідуть було погуляти,
Вона сидить самотою, або з Вальтером на розмові!
В будну днину дівчата при голці чи веретені:
Їй з руки паде голка, путаються нитки у веретені,
Сама не бачить, що діє, всі мені таке говорять.
Вчера помітив я, що цвітку рожі вишила зелено,
А листочки червоним шовком умалювала.
Якже моглаби бачить, коли її гадки і очі
Лиш Вальтерових очей шукають і його розмови!
Скільки раз поспитаю, куди пішла? На долину.

Відки вертає? З долини. Шож там в долині? Там
[Вальтер
Садок посадив для неї. Невжеж садок той кращий,
Як сади мої вкруг замку, (пишні сади мав Кейстут.
Повні яблінок і груш ковненських дівчат принада)?
Не садок її надив; її вікна я бачив зимою,
Ціла шиба вікон тих що звернені на Німан,
Чиста наче весною, лід не притемнив хрусталю;
Вальтер туди проходить: при вікні мабуть сиділа
І гарячим зітханням леди на шибах стопила.
А я думав, що він її вивчить читати й писати,
Мовляв, усі князі нині дітий почали учити.
Славний, добрий хлопчина, мов монах в книжках
[вчений.
Невже проганять його з дому? Вінжеж потрібний
[для Литви;
З військом найкраще вправляє, найкраще шанці
[будує,
Громову збрую ладить, один стає за все військо...
Ходи Вальтер, стань моїм зятем і воюй за Литву!

І взяв Вальтер АльдонуНімці, — вам мабуть зда-
[ється,
Що тут все і кінчиться; у ваших любовних романах,
Як лицар возьме дружину, трубадур пісню кінчає,
Лиш добавляє, що жили і були дуже щасливі.
Вальтер любив дружину та мав шляхотну душу:
Не найшов щастя в хаті, бо не було його в рід-
[нім краю.

Як лиш сніги посчезали, жайворонок в гору знісся,
Другим землям ця пташка-кохання й розкоші віщує,
Бідній Литві рік в рік ворожить різні й пожежі; —
Пливуть ряди Хрестоносців, несчисленою юрбою,
Вже від гір за Німаном в Ковно луна долітає
Гомін великого війська, лоскіт збруї, іржання коней.
Як мрака табор суне, майдан широкий займає —
Сям і там миготять прапори начальних сторожей,
Мов блискавка перед бурею. Над берегом Німці стали,
На Німан кинули мости, Ковно кругом облягають.
День в день від таранів валяться мури і вежі,
Ніч в ніч міни страшенні риють землю мов кертиці.
Під небом летять бомби страшні, зловіщі, огненні
І мов сокіл на птахи, з гори об дахи вдаряють.
Вже з Ковна лиш румовище; Литва до Кейдан [відступає,
А звалились і Кейдани, Литва по лісах і горах
Бороніться; Німці йдуть дальше, палять і грабують.
Кейстут з Вальтером перші в бою, останні від- [ступають;
Кейстут вічно спокійний; він навик від дитинства
З ворогом битись, наступати, перемагати, втікати,
Він знав, що його предки все з Німцями воювали;
Йдучи слідами своїх предків, воював, не журився, [що буде,
Инші були у Вальтера думи; він зріс серед Німців,
Знав силу Хрестоносців, знав що поклик їх вожда
З всеї Европи збірає скарби, оружжя і військо.
Пруси колись боронились, — змели Прусаків Тевтони,

Литву нині чи завтра теж така доля чекає;
Бачив недолю Прусаків, дрожав над будучим Литовців.
„Сину, промовив Кейстут, погубний пророк з тебе;
З очий ти зняв мені вслону, щоб безодню показати.
Коли тебе я слухав, здавалось ослабли руки
І зі сподіванням побіди, з грудий втекла відвага.
„Що із Німцями діять?“ „Батьку, відповів Вальтер,
Знаю я один спосіб, страшний та єдиноспасенний,
Може колись його скажу...“ Так говорив після битви,
Заки їх трубка до нового бою і нової невдачі візвала.
Кейстут що раз сумнійшій, Вальтер як змінений!
Раньше, хоть він ніколи не бував надто веселий,
Навіть в щасливих хвилях легка тінь задуми
Лице його вкривала, але в обіймах Альдони
Раньше мав він чоло погідне і лице супокійне,
Усміхом витав дружину, поглядом ніжним пращався.
Тепер здавалось якесь затаяне мучило його страдання;
Цілий ранок перед домом з закладенними руками,
Глядить на дими горіючих сіл і місточок,
Глядить дикими очима; зі сну схоплюється по ночі
І крізь вікно вдивляється в кріваву заграву пожежі.
„Друже мій, що з тобою?“ питає крізь сльози Альдона.
„Що зо мною! Невжеж мені бездільно дрімати аж Німці нападуть
І у сні мене звяжуть та віддадуть у катівські руки?“
„Боже заховай, друже! Військо-ж сторожить окопів.“

„Правда військо сторожить, і в мене в руках
[шаблюка.
Та як погибнуть сторожі, як вищербиться шаблюка...
Слухай як дочекаю старости, марної старости“ ..
„Бог пошле нам з дітий потіху.“ „Та Німці напа-
Вбють жінку, заберуть діти, повезуть далеко [дуть,“
І вивчуть пускати стріли на рідного батька!
Яж сам можеб вбив батька і рідних братів йшов
[вбивати,
Коби не вайдельота“ .. „Вальтере любий, так їдьмо,
В глиб Литви, сховаймось в гори і ліси від Німців“.
„Ми поїдем, а инших матерей і дітей оставим?
Так Прусаки утікали, Німець дігнав їх у Литві.
Як в горах нас відшукає?“-- „Знов поїдемо дальше“.
„Дальше, дальше безщасна! дальше поїдем за Литву?
В руки Татар або Руси?“ На таку мову Альдона
Збентежена мовчала: дотепер їй здавалось,
Що вітчина наче світ довга, широка, безмежна;
У перше чує, що в Литві цілій захисту не має,
Заломила руки й питає Вальтера: щож діять?
„Один спосіб Альдоно, один остав ще Литовцям:
Зломить силу Хрестоносців — я на те спосіб знаю.
Та не питай ради Бога, проклята буде година,
В котрій мене доля присилує нятися того способу!“
Більш не хотів говорити, просьб Альдони не слухав,
Тільки горе Литви бачив і чув перед собою,
Аж вкінці полумя мести, годоване в мовчанню
Видом горя і муки, піднялось і серце обгорнуло;
Всі почування здавило, навіть і те одиноке,

Що його життя вкрашало, забило навіть кохання.
Так під біловіжським дубом, як мисливі,
Таємний огонь розкладуть, випалять стрижінь
Володар лісів скоро втеряє листя зелене, [глибоко,
З вітром гилля полине, навіть краса одинока,
Що його чоло красила — омели всохне корона...

Довго Литовці по замках, лісах і горах блукали,
То нападали Німців, то відбивалися з трудом.
Аж звелась страшна битва на оболоннях Рудави,
В ній кількадесять тисяч литовської молоді погибло.
Поруч них також сила вождів і Хрестоносців.
Німці скоро підмоги свіжі дістали з-за моря;
Кейстут і Вальтер зі жмінкою людий пробились у гори,
З пощербленими мечами з порубаними щитами,
Курявою, кровю вкриті, сумні вступили в хату.
Вальтер не глянув на жінку, ні слова не промовив,
По німецьки із Кейстутом і вайдельотою вів розмову.
Не розбірала Альдона, та серце ворожило
Якісь страшні події. Як покінчили нараду,
Всі на Альдону глянули сумним зором,
Вальтер глядів найдовше в німій безконечній розпуці;
А з очий покотились густі пекучі слези,
Упав до ніг Альдони, її руки тиснув до серця
І перепрошував гірко, за все, що для нього терпіла.
„Горе казав невістам, як кохають божевільних,
Що їх око любить летіти за межі села далеко,
Що їх галки, мов дими вічно над дахи злітають,
Що їх серцю не в силі вистарчити домашнє щастя.

Великі серця Альдоно, мов улиї надто великі:
Мід їх виповняти не може, стають для ящірок гніздами.
Прости!, люба Альдоно сьогодня я дома остану,
Про все сьогодня забуду, останем тільки для себе,
Як колись раньше бувало. Завтра"... не вспів
Яка радість Альдоні! Подумала небога, [докінчити.
Що відміниться Вальтер, буде спокійний, веселий,
Здається менче задуманий, в очах більше живого,
На лиці бачить румянець. Вальтер у ніг Альдони
Перебув цілий вечір. Литву, Хрестоносців і бої
Позабув на хвилину, говорив про дні шасливі,
Коли прибув на Литву, про першу з Альдоною
[розмову!
Про перший прохід в долині і про всякі діточі
Незабутні для серця події першого кохання.
Чомуж такі любі розмови словом „завтра" перебиває?
Задумується знову, на дружину погляда,
Слези в очах заблестіли, хоче промовить, та жаліє.
Невже давні почування, памятки щастя давного
На се лиш пригадав, щоб із ними попращатись?
Усі розмови, всі пестощі вечора цего
Не вже це останне слово на свічнику кохання?
Дарма питати! Альдона глядить, вижидає,
Вийшла з комнати, ще через шпару заглядає.
Вальтер вино наливає, випив пугарів чимало
І на ніч лишив у себе старого вайдельоту.

Ледви сонце світало, дудонять на дорозі копита,
Два лицарі з ранним туманом спішаться в гори.

Всі сторожі зманили — одної не могли обманути.
Зоркі очі коханки; Альдона відгадала втечу!
Дорогу в долині заступила; сумна це була стріча.
„Вертай, кохана, до дому: вертай! Ти будеш
[щаслива!
Може будеш щаслива в обіймах любої родини;
Молодаж ти і гарна, знайдеш потіху, забудеш!
Чимало князів хотіли тебе дружиною мати;
Ти вільна, ти вдовиця по великій людині,
Що для добра країни навіть тебе відрікся!
Пращай, забудь, заплач инколи надомною:
Вальтер все втратив, Вальтер остався одинокий;
Як вітер на пустині, блукати ме він по світі,
Щоб зраджувать, вбивати й нечесною смертю
[згинуть.
Та колись, літа перейдуть, імя Альфа наново
Залунає на Литві, і колись з уст вайдельотів почуєш
Діла його. Тоді кохана, тоді ти погадаєш,
Що той лицар страшенний, хмарою тайн оповитий,
Одній тобі знайомий, був колись твоїм чоловіком,
Най же почування гордости стане потіхою сирітства!“
Слухає мовчки Альдона, хоть вже не чує ні слова.
„Їдеш, їдеш!“ скричала і сама зжахнулась
Словом „їдеш“, це одно слово в усі її звеніло;
Ніщо не думала, не тямила; усі гадки її,
Спогади, все минуле, все вязалось, спліталось
Але серцем вгадала, що вже не сила вертати,
Не сила теж позабути. Блудними очима водила,
Кілька раз з Вальтера стрінулась поглядом диким;

В тім погляді вже раньше не находила потіхи,
І здавалось шукала чогось нового і вколо
Озиралася знову... Вколо ліси і пустині;
Серед ліса за Німаном сяє вежа самотна.
Це монастир черниць, сумна будівля християнська;
На цій вежі спочили думки і очі Альдони,
Як голубка схоплена вітром на широкому морі,
Паде на сумні вітрила незнаного пароходу.
Вальтер зрозумів Альдону; пішов за нею в мовчанню,
Розказав про свій намір, тайну велів зберігати;
І при брамі... На жаль! Страшна була це розлука!
Альф з вайдельотою поїхав. Доси про них не чувати.
Горе, горе, як доселя не виконав присяги;
Як відрікшися щастя, щастя Альдони розбивши...
Коли жертвував стільки і жертвував для нічого...
Будуче решту покаже... Німці, вже пісня скінчена!

* * *

Конець, конець вже — гамір учинився:
Хтож Вальтер цей? І чим себе прославив?
Які діла його? На кому мстився?
Конрад один у всій шумній громаді
Мовчки сидів, задуманий глибоко;
Зворушений, що хвиля піднімає
Пугар з вином і скоро випиває
І стать його міняється постійно,
Почування як блискавки минають
І на лиці красками всіма грають.

Його чоло вбірають думи хмурі,
Дрожать уста, непевні очі блудять,
Мов ластівки літають серед бурі.
Вкінці на землю довгий плащ скидає,
Грізний підходить вперед і гукає:
„Конець співай мені! Кінця чекаю!
А ні, дай лютню! Чом дрожиш нездаро?
Лютню подай і наливай пугари,
Як ти боїшся, я їм доспіваю!

Знаю вас! Кожна пісня вайдельоти
Ворожить лихо, як виття собаче:
Співать про морди є у вас охота,
А нам хвалу лишаєте й турботи!...
В колисці ще зрадлива пісня ваша
Мов гадина діточу грудь сповила,
В душу любов краю й жадобу слави
Немов страшну, гірку отруту влила.

Вона іде за молодцем слідами,
Як тінь мерця, що згинув у двобою;
Нераз стає у гаморі весілля,
Кров і вино мішати із собою.
Гей зраднику, тебе я добре знаю,
Ти переміг. Бій — подвиг для поета!
Вина подайте — я вам доспіваю.

Знаю конець — та иншу заспіваю!
Як ми несли Кастилії загладу,

Там мене Маври вивчили балляду...
Старче грай пісню, ту з мойого краю.
Що там в долині... жалко споминати —
На ту мельодію я звик все співати,
Вертай же старче! Бо кленуся Богом
Усе одно яким.. “ Старий вернувся,
Торкнувся струн і гомоном повільним
Йшов за Конрада співом божевільним,
Неначе раб за своїм гнівним паном.

Світла згасали. Темінь налягала;
Громада вже утомлена дрімала;
Конрад співає, будяться на ново,
Довкола нього горнуться юрбою
І точно кожне розбірають слово.

Балляда.

Альпугара.

Уже розбиті Маврів посади,
Нарід в кайданах горює;
Ще лиш держаться мури Ґренади,
Та в мурах пошесть лютує.

Ще лиш Альманзор зі славним військом
Боронять веж Альпугари,
Еспанець полки підвів під місто.
Завтра на город ударить.

Від сходу сонця гармати грають,
Мури твердині звалили,
На мінаретах хрести вже с'яють:
Еспанці в замок вступили.

Вбачив Альманзор військо у бою
Збите в твердій обороні,
Сам перебився поміж юрбою,
Втік й обманув всі погоні.

Вже переможець замок займає
Серед румовищ і шанців
Бенкет готовить, вино ставляє,
Добичу ділить і бранців.

Аж ось сторожа вождам доносить:
Лицар з чужої країни,
Як мога скоро розмови просить,
Важні приносить новини.

Був це Альманзор, цар музулманський;
Безпечний захист покинув,
Сам віддається в полон еспанський,
Щоб тільки смертю не гинув.

„Еспанці, кличе, перед порогом
Приходжу вам поклонитись,
Служить приходжу вашому Богу,
Вашим пророкам скоритись.

Стане по світу слава лунати,
Що Араб, що цар побитий,

З побідниками хоче брататись
Та їх прапорам служити.“

Еспанці вміють цінить героя;
Альманзора в мить пізнали,
Вожд з ним звітався, инші чергою
Як свого друга приймали.

Альманзор з всіми щиро дружився,
З вождом найбільш став брататись,
Обняв за шию, на грудь клонився,
Уста його став цілувати.

Нагло ослаб він, впав на підлогу,
Дрожачою ще рукою
Вязав турбан свій на вожда ногу
Й волікся так за ногою.

Кругом поглянув; всі здивувались,
Бліді, зсинілі мав лиця,
Страшенним сміхом уста скривлялись,
Кровю наплила зіниця.

„Погляньте джіяври! Вістун заглади,
Почуйте, що вам голошу:
Я обдурив вас, я йду з Ґренади,
Я вам заразу приношу!

В привіті склав я у ваші руки
Ідь, що вас ме пожирати,
Підходьте, гляньте на мої муки,
Вам так прийдеться вмірати!“

Метнувся, крикнув, очима блудить,
Хотівби ще всіх обняти,
Ще пригорнути всіх раз до груди
І дико став реготати.

Сміявся — вмер вже — та ще повіки
Й уста закритись не вспіли,
І сміх пекольний остав на віки
На лиці заціпенілий.

Еспанці з жахом з міста розбрились,
Пошесть в дорозі їх жерла,
З гір Альпугари заки скотились
Решта їх війська померла.

„Ось як колись уміли Маври мститись,
Невже й Литовця месть ви радіб знати?
Шож, як колись так здійсниться у слові,
Щоб до вина отрую домішати?
Та ні! Сьогодня инші вже звичаї;
Витовте князю! Володарі Литви
Самі приходять Брацтву поклонитись
І свої землі віддають без битви!

Та ні, не всі! О ні, ні, на Перуна!
Є ще на Литві — ще вам заспіваю...
Проч з лютнею! Глядіть порвались струни,
Пісні нема! Пусте, я почекаю,
Ще пісні будуть!... Чаші наливайте!...
Я надто випив... та ви бенкетуйте!

А ти Аль...манзор... ні, ні, проч з тобою!
Геть з Гальбаном — лишіть мене в спокою!“

Сказав і йшов непевною ходою,
Знеможений на крісло повалився,
Ще погрозив, ударив ще ногою,
Затрясся стіл і дзбан з вином розлився.
Вкінці ослаб і голова схилилась
На ослін крісла. Зір згасав поволи,
Піна уста його дрожачі вкрила,
І вснув.

Глянули браття здивованим зором.
Знали, що значить Конрада охота,
Вміє гуляти аж до меж безтями;
Та на бенкеті! Ганьба і сромота!
При чужих людях гнів мов сила грому!
Хто винен був? Невже цей вайдельота,
Що счез з юрби й сліду нема по ньому?

Неслася чутка, що старенький Гальбан
Литовську пісню заспівав у свято,
І піснею він християнске брацтво
Кликав — мечем поганців навертати.
Чомуж-то Конрад так дуже змінився?
Чому на Витовта чолі досада?
Що значить ця проспівана баляда?
Кожен подумав і в здогадах губився.

V. Війна.

Війна. Не спинить вже ніяка сила
Ні народу домагань ані ради;
Давно країна помсти вже молила
За напасть Литви й Витовтові зради.

Витовт, що з брацтвом у дружбі звязався,
Щоб враз вильненську здобувать столицю,
Після бенкету, як лише дізнався,
Що Хрестоносці в похід виступають:
Змінив свій намір, союзників зрадив,
Своє лицарство тайком упровадив.

У замчища німецькі край дороги,
Хитро вдирався з Конрада приказом,
Обезоружував усі залоги.
Вогнем, мечем усему ніс загладу.
А Хрестоносців лють і сором зняли
І на поганців местний меч підняли.
Виходить булля. Водами й землею
Ряди лицарства у похід поплили;
Славні князі з дружиною своєю,
Хрестом червоним збрую прикрасили
І всі вони склали святі обіти,
Або хрестить поганця — або вбити.

Пішли на Литву наче хуртовина.
Хочеш побачить, вийди на окопи,
Поглянь на Литву, як згасає днина:
Вбачиш заграву, що небесні стропи
Потоками кровавих лучів миє.
Ось і воєн напастницьких події!
Змалювать легко: морд, різня, руїна,
Блеск, що юрбу бездумну звеселяє,
В якому мудрий із жахом признає
Голос, що мести взиває від Бога.

Вітри несуть пожежу і гуляють,
Лицарство йде залізною стопою,
Ковно взяли. Вже Вильно облягають;
Вкінці нестало вісти з поля бою.
Не видно вже огненної заграви,
Ще лиш в дали маячить знак крівавий.
А Прусаки з підбитої країни
І добичі і бранців виглядають;
Даремно шлють післанців по новини,
Післанці йдуть раз-в-раз і не вертають.
Росте непевність і збільшує муку,
І кождий рад би вчути — хоть розпуку.

Минула осінь. Метелиця віє,
А сніг шляхи рівняє з полем тихо,
І знов далеко небо червоніє —
Північні зорі? Чи воєнне лихо?
І знов огонь з далека надиливає
І небо знову кровю заливає.

У Марієнбурзі нарід вижидає
Вістки. І видно: ось бридуть снігами
Тіни. Невже це вожди повертають?
Як їх вітать? Вінками чи слезами?
А військо де? Ось вожд вказав рукою
Недобитки, що з бою повертають;
Ах, сам їх вид говорить про їх долю!
Біжать безладно, в снігах потапають,
Валяться, допчуть як бідні комахи,
Що у тісненькій посудині гинуть;
По трупах сил останком пнуться в гору,
Щоби відтак звалитись знов в долину.
Одних несуть ще одубілі ноги,
Другі німі валяться край дороги,
Знімають руки понад плахти сніжні
І мов стовпи сіріють придоріжні.

Із города біжить товпа народу,
З жахом біжить, про ніщо не питає,
Події всі безщасного походу
З очий і лиць лицарства вже читає.
Над їх очима віяв смерти холод,
А кров з їх лиць жостоко випив голод.
Несеться зов литовської погоні,
Вітер сніги мете по оболонню.
Край шляху виє псів худих громада,
В повітрі крячуть гайвороння стада.

Погибло все. Се Конрадове діло!
Він, що колись вів військо славно, сміло,

Що вславився геройством, бистротою,
Якийсь трусливий став в останнім бою,
Не знав, що Витовт заставив тенети,
Дав обманутись, сам сіяв трівогу,
В степи литовські завів свої чети,
Під Вильном довго зволікав облогу.
Коли не стало добитків, ні плодів,
Голод німецькі навістив обози,
А ворог скрізь розсіяний довкола,
Нищив підмогу, забирав довози;
І день-у-день сотки вмірало Німців,
Пора була бій наступом кінчити,
Або враз з військом скоро відступити.
Тоді то Конрад певний, супокійний,
Їздив на лови, або замикався
В наметі. З кимсь-то тайком укладався
І своїх вождів не пускав до ради.

Так збайдужнів до дальшого походу,
Що сліз не бачив свойого народу,
Ні його болю, ані ран, ні крови!
З закладеними на грудях руками,
Думав, — то вів із Гальбаном розмови.
А тут зима повіяла снігами,
А Витовт свіжі полки підготовив,
Облягав війско, нападав табори;
Сором! якого Брацтво не видало,
Начальний вожд втік перший з поля битви!

Не добичу, не лаври і не славу
Привіз, — а вістку про побіду Литви.

Невже не бачили ви, як з розгрому
Опирні чети вів назад до дому?
Понурий сум чого його вбірає,
Важкої муки тінь лягла на лиця;
Конрад страдав — та глянь йому у очі:
Його грізна, прижмурена зіниця
Неначе то ясні метала громи,
Немов комета, що війну ворожить,
Все змінчива, як блески серед ночі,
Якими чорт мандрівника трівожить;
І лють і радість вяжучи з собою,
Страшно блестіла сатани грозою.

Дрожав народ і гомонів. Байдуже
Конраду. Скликав лицарів на раду,
Глянув, промовив — ганьбо безконечна!
Слухають всі і вірять його слову;
В блудах людини бачать голос Бога;
Переконаєж кожного трівога!

Стій володарю! Є суд і на тебе!
В Марієнбурзі знаю льох підземний;
Там, як на город чорна ніч наляже,
Сходить на раду трибунал таємний.

Там одна лямпа під стелею салі
В день і по ночі блимає таємно;

Крісол дванайцять довкруги престола,
А на столі святих законів книга.
Суддів дванайцять, кожен в чорній збруї,
І масками закриті в них обличчя,
В льохах далеко від всеї громади,
Сходяться тайком на велику раду.

Вони готові кожної години,
Володарів своїх судить провини,
Чи світ їх знає, чи вони укриті.
Як присуду останнє впаде слово,
І братови вже не простять провини,
Кожний з них мусить силою, чи в зраді
Виконать присуд, що запав на раді.
В руці штилети, при боці рапіри.

Один з суддів перед престол вступає,
Стає з мечем над книгою святою,
Каже: „Судді страшні!
Вже нині сумнів, якого не має:
Людина, що зоветься Валленродом,
Не є Валленродом.
Хто він? не знати. Літ дванайцять тому,
Не знать відкіль, прибув у надренські країни.
Коли ґраф Валленрод ішов до Палестини,
Він в дружині чурою був при ньому.
Небавком лицар Валленрод пропав без вісти;
Томуж чурі, що мав його убити,
Вдалось втечи із Палестини скрито

І до еспанських берегів приплисти.
Там проти Маврів він ходив в походи,
Брав на турніях многі нагороди,
І присвоїв там імя Валленрода.
Вкінці зложивши монаші обіти,
Вождом нам став, щоби наш Чин згубити!
Як правив, знаєте. Як ми снігами брили,
Коли нас холод, голод і Литовці били,
Конрад самотно їздив у ліси, дуброви,
І з князем Витовгом таємні вів розмови.
Давно вже звідуни мої його слідили,
Пустельниця і він по ночах говорили;
Хоть звідуни не вспіли розібрати слова,
Судді! Кленуся: се була — литовська мова!
Зваживши, що нам тайних судів посли
Недавно ще про нього говорили,
І що ось свіжо мій звідун доносить,
І що вже майже город весь голосить:
Судді! Жалобу вношу ось на раду:
За вбивство, єресь, облуду і зраду".
Скінчив І перед книгою святою
Пригнув колін, потім на хрест спер руку,
Правду донесень потвердив клятьбою
На Бога і на Сина Його муки.

Замовк. Судді всю справу розбірають;
Та голоси ніякі не доходять,
Голови-ж їх, здається, у мовчанню
Якусь глибоку, грізну думку родять.

Чергою кожний підходить до трону,
Вістрям штилета на книзі законів
Карти листує, щось тихо читає,
О гадку совість лиш свою питає.
Присуд готов — і рішення тут скоре,
І кликнули всі судді згідно: „Горе!“
І тричі в мурах понеслось луною:
„Горе!“ У цьому одніському слові
Є цілий присуд. Судді зрозуміли,
Мечів дванайцять в гору піднялося,
Ніяка сила присуду не зборе.
Виходять мовчки, а за ними мури
Ще раз луною повторили: „Горе!“

VI. Пращання.

Зимовий ранок — сніг і метелиця,
Валленрод гонить поміж хуртовину;
Побачив беріг озера й долину,
Кличе й мечем вдаряє в вежі стіни. —
„Альдоно“ — кличе — „ми живем, мій світе!
Вернув твій милий — сповнені обіти,
Вони погибли — точно все здійснилось“.

Пустельниця.

„Альф? Його голос! Альфе мій єдиний,
Вже мир? Здоровий повертаєш з бою?
Більше не підеш?“

Конрад.

„Ні! ні, ради Бога,
Ти не питай; страшна була дорога,
Слухай і добре важ кождіське слово!
Вони погибли. Глянь на цю заграву!
Бачиш? — що Литва у сусідів коїть!
Сто літ Тевтон ще ран своїх не згоїть.
Влучив я в серце страшної потвори;
Счезли богацтва — жерело іх сили;
Міста згоріли, море крови сплило...
Моє це діло — по клятьбі все сталось —

Про таку месть і пекло не гадало!
Більше не хочу — чейже й я людина!
Молодість сплила в безчесній облуді:
Тепер уже схилився я у труді,
Знудилась зрада; нездатний до битви;
Доволі мести — чейже й Німці люди!
Бог прояснив мене; вертаю з Литви,
Я бачив ті місця, що в снах ввижались,
Із твого замку звалища остались.
Закрив я очі і лечу, що сила,
Там, де долина наща простелилась.
Все як бувало: і гайок і цвіти;
Все, як колись, було у цю годину,
Як ми кидали ту любу долину.
Мені здавалось, що це вчора було!
Тямиш той камінь, той стрімкий, високий,
Що ми усе до нього мандрували,
Стоїть ще й досі, тільки мохом вкритий,
Зілля й бурян вінком його убрали,
Я зілля рвав, вмивав його слезами...
Ще стоїть лавка, де ти спочивала
Нераз, було вечірною порою,
І та керничка, де ти воду брала;
Я все оглянув і жалем впивався.
Ще й холодник маленький твій зберігся,
Що я його огородив вербами.
Ці сухі верби — чудеса Альдоно!
Колись моєю саджені рукою,
Вони сьогодня — дерева високі,

Весняне листя віти їх покрило,
І молоденьке цвіття прикрасило!
Встає в уяві давна ясна днина
І серце щастя прочуттям сповнилось;
Я цілував їх, впавши на коліна,
Боже, молився, коб воно звершилось!
Коби у рідний край колись вернути.
Коби то ще здійснились наші мрії,
Ми там віджилиб! най і нашу долю
Зазеленить ще раз листок надії. —

Дозволь — вертаймо! Єсть-же в мене сила,
Щоби сейчас цю браму відчинити.
Хотьби вона від стали твердша була,
Ще знайду силу, щоб її розбити.
І тебе мила на нашу долину
Туди поведу — на руках понесу.
Ще дальше підем. Є в Литві пустині,
У біловіжській пущі глухі тіни,
Куди оружний гамір не долине,
Ані побіди гордої гомони,
Ні братів наших невольничі стони.
Там серед стін біленької хатини,
При твому лоні найду ясне небо,
Забуду, що є на світі народи,
Що якийсь світ є — жити мем для себе!
Вертаймо мила!“

Альдона мовчала,
Мовчав і Конрад, та чекав одвіту.

Крівава зоря на небі засяла:
„Альдоно! слухай: скоро ранок буде,
Нас тут побачать і припинять люде,
Альдоно!“ Кликав і тремтів всім тілом,
Не стало слів, молив її очима,
Заломані підвів у гору руки,
Впав на коліна і німий — з розпуки,
Став зимні стіни вежі цілувати.

„Дарма, вже пізно! сумно прошептала
Але спокійно — Бог пошле ще силу,
Щоби останній удар відвернути.
Колись клялась я край цього порога,
Зійти з вежі хиба лиш у могилу.
Боролась я. Сьогодня ти, мій милий
Хочеш підмогу дати проти Бога!
Хочеш марну мару на світ вернути!
Подумай тільки, як би божевільна
Згодилась я тюрму свою лишити
І у обіймах твоїх все забути,
Тиж не пізнаєш, ти не привітаєш,
Відвернеш очі і з жалем спитаєш:
Ах, цей опир — не вжеж це є Альдона?
І меш шукати в погаслій зіниці
Давного? Ні, ні! Жах мене збірає!
Нехай ніколи моє люте горе,
Згадок давних картин не затирає.

Яж і сама — прости мені, мій милий,
Як тебе лучі місячні осяють,

Вчую твій голос, криюся за стіни.
Я тебе з близька бачити не смію!
Тиж певно вже не той став, мій єдиний,
Якого я в душі своїй лелію,
Який ти був, як в замок наш приїхав.
До нині моя береже уява
Ті очі, стрій, обличчя і поставу;
Немов метелик, що в янтар потоне,
На віки стать у ньому зберігає.
Альфе, нам краще лишитись такими,
Які колись були ми і якими
Стрінемось знов у иншім, кращім світі.

Лишім щасливим вквітчану долину:
Я люблю свою камінну хатину,
Доволі щастя, як тебе побачу,
Вчую твій голос і тихцем заплачу.
І в цій моїй глухій, самотній вежі
Усі страдання можна облегчити.
Остав лиш зради, морди і пожежі,
Щоб міг сюди частійше приходити.

Якби ти — слухай — ось вокруг рівнини
Такий затишний холодільник зладив
І свої верби кохані спровадив,
І цвіти, навіть камінь той з долини;
Най сільські діти у гаю гуляють,
Нехай квітки сплітають у віночки
І най литовські пісоньки співають.

Пісня у горю думати поможе,
Про Литву й тебе сни наводить милі,
Колись, колись то, після мого скону,
Співатимуть на Альфовій могилі".

Та Альф не чув уже. Він понад воду
Блукав без цілі, без думок і волі.
Сніжна гора й пустиня його надить;
Із диких видів і скорого ходу
Вдихав у груди наче пільгу, — втому.
Важко на грудь падуть зимові слоти;
Зірвав плащ, панцир, розірвав одежу;
І скинув все з грудий все — крім турботи.

Ранком добився на міські окопи,
Побачив тінь, пристанув, поглядає...
Тінь далі йде, тихенькою стопою
Йде по снігу, в окопах пропадає
І тільки чути гомін: „Горе, горе!"
Почув це Альф, збентежився, пристанув,
Все зрозумів, подумав ще хвилину,
Добув меча, довкола себе глянув,
Пусто кругом лиш по пустому полі
Віють сніги і зимний вітер виє;
Альф жалісним на беріг глянув оком,
Потім повільним і спокійним кроком
Спрямував хід свій під вежу Альдони.

Доглянув Альф: ще у вікні стояла.
„Добрийдень!" крикнув, „стільки літ з собою

Тільки нічною бачились порою;
Тепер добрийдень! Ворожба погана!
Перше добридень — стільки літ минало!
Вгадай, чого прийшов сюди так рано?“

Альдона.

„Не хочу вгадувать; прощай, коханий,
Вже надто ясно; можуть нас пізнати.
Не намовляй, приходь, як смерк настане.
Не можу вийти, не хочу“.

Альф.

„Й не треба!
Слухай, чого я прошу ще. Кинь цвітку,
Не маєш цвітів; кинь з одежі нитку,
Або маленький жмут твоєї коси,
Або бодай каміньчик кинь в долину.
Сьогодня хочу. Може за годину...
Годі вгадати.. Я бажав би мати
Дар, що сьогодня був на твому лоні,
На яке свіжо впали срібні слези.
Його на серці покладу при сконі,
Його останнім словом му пращати!
Я мушу вмерти; умiраймо разом!
Бачиш, он там передміську стрільницю?
Там жити му я; а на знак що ранок,
Повішу чорну хусту на кружґанок,
Смерком в вікно поставлю світло ясне,
Там все гляди. А як хустина впаде,

Або як світло вечером погасне,
Зачинь вікно, я мабуть вже не верну..
Пращай!“

Пішов і счез. А на вежі Альдона
Дивилася ще довго у віконце;
Згасає днина, вже заходить сонце,
А у вікні ще довго стать стояла,
Вітер пестив її одежу білу
І рамена, що до землі нагнула.

* * *

„Вкінці зайшло“ — промовив Альф до друга..
Показав сонце крізь вікно стрільниці,
Що в ній запертий від самого рана
Сидів, вдивлявся у вікно Альдони.

„Дай плащ і меч — пращай мій вірний друже,
Під вежу йду! Пращай, мабуть на довго,
Може й на віки... Ось послухай брате:
Коли я завтра — як стане світати —
Не верну в хату, ти кинь сю оселю. —
Хочу тобі ще дещо доручити..
Гей одинокий я! і тут і в небі
Ніде, нікому нічого сказати
В годині скону, — крім неї й до тебе!
Пращай мій друже! Вона буде знати,
Як завтра рано... кинь з вікна хустину.
Що це? Ти чуєш?. Хтось колаче в браму!...

„Хто йде?“ при дверях сторожа питає.
„Горе!“ дванайцять голосів гукає.
Видно, що гостям впертися не сила
І від ударів брама відчинилась.
Уже кружґанок громада минає
І на залізні сходи ці вступає,
Що в Валленродову ведуть комнату,
Лоскіт оружжя чути у стрільниці.
Альф запер двері своєї світлиці,
Добув шаблюку, зі стола взяв чару,
При вікні станув. „Сталося!“ промовив.
Налив і випив. „Старче! пю з тобою!“

Гальбан поблід. У мить хотів рукою
Вирвати чару, здержався, подумав;
За дверми гамір раз-у-раз, зростає,
Опустив руку: — „Це вони приходять!“

„Старче! ти знаєш, що цей гамір значить?
Чого задумався? Ось твоя чаша,
Свою я випив. Старче, в руки ваші!“
Гальбан глядів у мовчанню розпуки.

„Ні, і тебе судилось пережити!
Хочу остати, вкрить твої повіки,
Жити, щоб твоє діло голосити
І всему світу зберегти на віки.
Піду у Литву, у городи, села,
Де не дійду долине моя дума,

Лицарству бард, а малим дітям мати
Будуть її вечорами співати,
Пісня тебе прославить і помяне
І з неї местник наших костей встане!“
На вікно Альф звалився, слізним оком
На вежу довго — довго поглядає,
Мов би хотів напитись до безтями
Тим видом, що за мить його втеряє.
Обняв старого, зітхання змішали,
Настала знову мовчанка глибока.
Вже під дверми шаблюки забрязчали,
Входять, стають Конрадови до ока:

„Зраднику! нині згинеш безпощадно,
На смерть готовся, за гріхи покайся!
Ось наш старий духовник — сповідайся,
Очисти душу і вмірай прикладно!“

З мечем добутим ждав Альф зустрічання,
Та нагло блідне, клониться, схиляє,
Об вікно сперся, оком водить гордим,
Зриває плащ і об землю кидає:
Топче ногами з усьміхом погорди:
„Ось і гріхи життя мого, Тевтони!

Я готов вмерти: щож вам більше дати?
Не вже з усеї справи звіт складати?
Слухайте! чути передсконні стони,
Горять міста, вогонь обняв держави.

Чуєте? вітер сніжні хмари гонить,
Останки чет на стужі замерзають!
Ваші брати в снігах у полі гинуть,
А неживих собаки догризають!

Моє це діло! Як я дужий, гордий,
Всі лоби гидрі одним махом стяти!
Плечем об стіну вдарити палати,
Звалить її й самому там сконати!"

В вікно поглянув і паде без сили.
Раньше ще лямпу із вікна кидає;
А лямпа тричі вколо покотилась
І перед Конрада чолом спинилась.
Блиснула, тліла, блимала, горіла,
Розбилася, ще блисла і згасає,
І ще часом полумя вдарить ясне,
Останне світло, ще кругом розточить,
А в світлі видно Конрадові очі,
Як побіліли. Тихо. Світло гасне.

І в хвилю цю пробили стіни вежі:
Крик, стогін, плач неначе зов пожежі..
З чиєї груди? Легко відгадати,
А хто почув той крик, той може знати,
Що з груди, де таке ридання рвалось,
Уже ніколи не добудесь слово,
Бо там життє в останне одізвалось

Так струни лютні дужою рукою
Шарпнені — рвуться, звуки помішають

Віщують пісню, забренять луною
І гаснуть, тихнуть, мовкнуть, завмірають.

Ось моя повість про судьбу Альдони!
Най її ангел в небі продовжає.
Читач же сам в душі най доспіває.

ПРИМІТКИ.

Стор. 5. стрічка 6. Тевтони — то давне ґерманське племя — переносно Німці.

Стор. 9. стрічка 1. На марієнбурській вежі дзвони грають. Марієнбурґ, по польськи Мальборґ, твердиня, колись столичний город Хрестоносців. В склепах замку були гроби начальників; деякі збереглися.

Стор. 9. стрічка 8 і 9. Великий меч — великий хрест. Інсиґнія начальників Хрестового Чину (Брацтва).

Стор. 13. стрічка 27, 28. І тим безсмертним душі талізманом держить звірячу силу на припоні.

Зір людини, каже Копер, коли сяє виразом відваги й розуму, робить сильне враження навіть на дикі звірята.

Стор. 15. стрічка 8. Старший комтур — перший достойник після начальника.

Стор. 16. стрічка 17. Як невідома з чужини невіста примандрувала у Марії місто.

Літописи тих часів згадують про сільську дівчину, що прийшла у Марієнбурґ і просила, щоби її замурували в окремій келії, у якій і померла. Її гріб прославився чудесами.

Стор. 18. стрічка 25, 26. Повірмо слову, що з вежі лунало про Конрада! Цеж ворожба щаслива!

В часі вибору, як гадки були поділені або непевні, подібні події брали за ворожбу і вони впливали на обради капітули. Ось наприклад Вінрих Кніпроде дістав усі голоси, бо кількох братчиків чули, мовляв, тричі у гробах начальників: „Vinrice! Ordo laborat!“ „Вінриху, Чин у небезпеці!“

Стор. 23. стрічка 25. Замок Свенторога. — Вильненський замок, в якому удержувано вічний вогонь.

Стор. 33. стрічка 14. Радіймо в Бозі!

Клич монаших бенкетів в ті часи.

Стор. 39. Пісня вайдельоти.

Вайдельоти, (Сінґноти, Лінґустони,) це були жреці, яких завданням було у свята переказувати або оспівувати діла предків. Старі Литовці і Прусаки любили дуже поезію.

Стор. 39. стрічка 5. Являється нераз опир-дівчина.

Простий народ на Литві уявляє собі морове повітря як дівчину, якої поява заповідає страшні пошести.

Стор. 44. стрічка 11. Вальтером мене прозвали.

Вальтер фон Стадіон, нім. рицар, взятий в полон Литовцями, оженився з донькою Кейстута і з нею тайно виїхав з Литви. Часто лучалося, що Прусаки і Литовці, яких в діточім віку пірвано і виховано в Німеччині, повертали до рідного краю і ставалися найбільшими ворогами Німців.

Стор 66. стрічка 24. Таємний трибунал.

В середних віках, коли можні дуки й барони допускались часто злочинів, коли повага звичайних трибуналів була надто слаба, щоб їх покарати, заснувалося потайне брацтво, якого члени не зналися між собою і вязалися присягою безпощадно карати провинних. Коли потайний суд видав вирок смерти, повідомлювали засудженого окликом під його вікнами: „Горе!“ Це тричі повторене слово було осторогою; хто його вчув, готовився на неминучу смерть. Потайний суд називався ще „фемічний“ або „вестфальський“.

Стор. 79. стрічка 5. Бард — співак, поет.

* * *

Отсе оповідання прозване історичним, бо характери дієвих осіб і всі важнійші наведені в ньому події змальовані по історії. Сучасні хроніки в частинних розірваних списках, треба нераз відгадувати і доповнювати, щоби з них створити яку історичну цілість. Хоть в історії Валленрода дозволив я собі на чимало здогадів, сподіюся оправдати їх імовірністю. По хронікам Конрад Валленрод не походив зі славної німецької родини Валленродів, хоть подавав себе за її нащадка. Про характер тої людини є ріжні, суперечні перекази. Більшість хронікарів закидає йому гордість, жостокість, піянство, суворість для підчинених, малу дбайливість за віру, а то й ненависть до духовних. З другого боку признають йому

сучасні поети великий ум, хоробрість, благородність і силу характеру; чейже без рідких прикмет годі було йому вдержати власть серед за альної ненависти й невдач, які привів на Хрестоносців. Коли обняв владу в Чині, була пригожа пора воювати з Литвою, бо Витовт обіцював сам вести Німців на Литву і щедро винагородити поміч. Та Валленрод проволікав війну; що гірше зразив Витовта і так йому необережно завірив, що той князь порозумівся потайно з Ягайлою, не лиш втік з Прус, а то по дорозі вступав у німецькі замки як союзник і палив їх та вирізував залоги. При такій некорисній зміні обставин, треба було понехати війну, або вести її дуже обережно. Валленрод проголошує хрестоносний похід, висипає скарби Чину на воєнні приготовання (5,000.000 марок, около міліон угорських золотих, сума на тодішні часи величезна), йде на Литву. Мігби здобути Вильно, коли би не гаяв часу на бенкетах і ожиданнях підмоги. Прийшла осінь; Валленрод лишає військо без поживи, у найбільшому неладі, а сам подається до Прус. Літописці та пізнійші історики не находять причини того несподівано скорого відїзду. Деякі приписували втечу Валленрода божевіллю. Всі тут наведені суперечности можна погодити, коли би приняти, що Валленрод був з роду Литовцем, що вступив до Хрестоносців, щоби над ними пімститися. Дійсно панування його було найтяжчим ударом для сили Хрестоносців. Допускаємо, що Валленрод, це був той Вальтер Стадіон, вкорочуючи лише о кільканайцять років минулий час між відїздом Вальтера з Литви і появою Конрада в Марієнбурзі. Валленрод помер наглою смертю в р. 1394. — Гальбан, або як його зовуть літописці доктор Леандер фон Альбанус, чернець, одинокий і невідступний товариш Валленрода, хоть прокидався богомільним, по літописцям був єретиком, поганином а може й чарівником. Про смерть Гальбана нема певних вісток. Деякі пишуть, що погонув, инші, що потайки втік.

BIBLIOTEKA NARODOWA BN

19

Dsr.

BN
BIBLIOTEKA NARODOWA
416301